

VÁLTOZATOK AZ INTEGRÁCIÓRA: JACQUES DELORS EURÓPÁJA

Mikó Melinda
(Pécsi Tudományegyetem)

(*Jacques Delors: Az új európai összhang. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 211 oldal*)

A L'Harmattan Kiadó a *Varietas Europaea* sorozatának részeként Jacques Delors beszédeiből adott közre egy válogatást *Az új európai összhang* címmel. A sorozatban eddig megjelent könyvek többféle – történelmi, filozófiai és természetesen politikai – aspektusból közelítették meg az európai identitás tematikáját, olyan neves szerzők írásaival, mint Jürgen Habermas, José Ortega y Gasset, Jean Marc Ferry. A sorozat ezen kötete korunk Európa-gondolatának egyik ikonikus megjelenítője, az Európai Bizottság egyik legismertebb elnöke, Jacques Delors gondolataiba enged bepillantást.

A szakértők véleménye megegyezik abban, hogy Jacques Delors elnöki periódusa az Európai Unió fejlődéstörténetének egyik legfontosabb, fordulópontot jelentő reform időszaka volt. Manapság azonban nem pusztán történeti okokból érdekes beszédeinek tartalma. Nem nehéz észrevenni a közös pontokat a '80-as évekbeli Európai Közösség és az integráció mai problémái között. A nemzetközi politikai helyzetben már a '80-as évek közepétől felvetődött bizonyos radikális változások lehetősége. Az európai integrációban az ún. „euroszklerózis”, s az ebből fakadó reformkényszer ugyanolyan elodázhatatlan imperatívusként jelentkezett 1985-ben, mint manapság. A helyzet megoldásához Európának egy határozott, hosszú távú évtizedes folyamatokban gondolkodni tudó bizottsági vezetőre volt szüksége. A jelennel való párhuzam az integrációt érintő tartalmi kérdésekben azonban már nem áll fenn teljes mértékben. A könyv aktualitását az jelenti, hogy az Európai Unió előtt álló reformok több tekintetben a delors-i elképzelések bizonyos mértékű revízióját tennék szükségessé. Az európai integráció jelentős intézményi reformok előtt áll, miközben az európai identitás definíciója is változóban van (Tuka, 2009). Mind a külső környezet – az átalakuló világrend –, mind az Unió bonyolult belső viszonyai megértését segíti, ha újra felidézzük a Jacques Delors által vezetett bizottság eredményeit, illetve azokat az elképzeléseit, amelyek mai tudásunk szerint korrekcióra szorulnak.

A könyv fejezeteiben a beszédek témák szerint csoportosítva szerepelnek, ami nem jelent kronológiai sorrendet. Minden egyes fejezet előtt egy rövid bevezető vázolja a történeti kontextust, nagy mértékben segítve az adott időszak politikai gazdasági folyamatai összefüggéseinek értelmezését.

A nyitó fejezet témája a Delors-bizottság nagy ívű projektje, az egységes belső piac létrehozása „'92 célkitűzése” címmel. Két beszédet tartalmaz, az első 1985 januárjában az új bizottság, a második 1987 februárjában az Egységes Európai Okmány bemutatása alkalmából hangzott el az Európai Parlamentben.

A „*Miért van szükség belső határok nélküli nagy piacra*” címmel megtartott beszédben egy nagy formátumú európai politikus ad helyzetelemzést a közösség állapotáról és fogalmazza meg vízióját az európai integráció jövőjéről. Nem megfoghatatlan, távoli ígéretek formájában, hanem konkrét célkitűzésekkel, ehhez tartozó eszközökkel és időrenddel vázolja fel az egységes belső piac – a közös piac után következő integrációs szint, amelyben a közösség országai az ún. „nem vámjellegű” akadályokat, a fizikai, pénzügyi és technikai korlátokat is felszámolják – két választási ciklusra tervezett programját. Az 1985-ös helyzetleírás nagy mértékben rímel a mai problémákra: az európai projekt megrekedt, az euroszklerózisból való kilépés politikai elszántságot igényel mind a bizottság, mind a tagállamok részéről. A demokrácia és méltányosság, a társadalmi igazságosság, az esélyegyenlőség európai értékeinek megőrzéséhez a gazdasági növekedés beindítása szükséges, amelynek eszköze a közösség határok nélküli piacának megvalósítása. Delors szerint nem a „mit csináljunk” az igazi kérdés, hanem a „hogyan”. Ezért – igazi karteziánus módon – módszert javasol Európa számára, amelyet vitára bocsát, felvállalva a konfliktusokat is. Delors a bizottság nevében három területen javasol döntő lépéseket. Egyrészt a létrehozandó egységes belső piacon működő tisztességes verseny érdekében a szabályok harmonizációjára van szükség. Másrészt el kell érni az Európai Monetáris Rendszer megerősítését, amely – egyelőre – nem jelentené a közös valuta bevezetését; az eurózóna mai nehézségei ismeretében igen figyelemre méltó érv alapján: „Így [az EMR erősítésével közös pénz nélkül – a szerző] a monetáris megközelítés – amelyet sokan veszélyesnek és túl kifinomultnak tartanak – növekedési többletet és még több foglalkoztatást eredményezne.” (32. old.) Harmadik fontos teendőként a gazdaságok konvergenciáját jelöli meg, amelyet a szociális szabályok minimális harmonizációjának kell kísérnie, hogy ne jelenthessen versenyelőnyt a szociális vívmányok figyelmen kívül hagyása. Pontosan látta a tagállamok közötti kereskedelem során hosszabb távon felmerülő külkereskedelmi mérleg problémákat is, amelyek pl. 2010-től jelentősen hozzájárultak az eurózóna válságához. (Artner, Róna, 2012) „Inkoherencia lenne, ha a költség-előnyök terminusát használva, elhallgatnánk a

Közös Piac által a tradicionálisan exportáló országoknak kínált lehetőségeket. Ide vezet, és ezt nyíltan ki kell mondani, a közösség kizárólag költségvetési felfogása.”(33. old.) „Végül az is inkoherencia lenne, ha minden ország a végsőkig hajtva a pénzügyi és monetáris szigort, a megmenekülését, vagyis az erőteljesebb növekedéshez való visszatérését csak partnereinek történő eladásainak növelésétől várná.”(34. old.)

Két évvel később, 1987-ben az Európai Parlament előtt már a kitűzött célok elérésére létrehozott új dokumentumot, az *Egységes Európai Okmányt* mutatja be Jacques Delors, mely elsőként módosítja jelentősen a Római Szerződést. E beszédben részletezi, hogy a közös gazdasági térség felépítéséhez az áruk, a szolgáltatások és a munkaerőn kívül a tőkemozgások európai liberalizációja is meg fog történni. Ezzel párhuzamosan a nemzeti monetáris politikák összeegyeztetésének kérdése is felmerül, mint a közös pénzügyi térség stabilitásának biztosítéka. Ekkor még nem tulajdonítanak kellő jelentőséget annak az aszimmetriának, amely ekkor keletkezik s később, a 2008-as pénzügyi válság legfőbb kiváltó oka lett: a tőke európai, sőt globális szinten mozog korlátok nélkül, miközben a pénzügyi szektort érintő szabályozások nemzeti hatáskörben maradnak. (Farkas, 2011) Ugyanakkor Delors széles látókörű és integrációelméletileg megalapozott megközelítését bizonyítja, hogy az egységes gazdasági térség megteremtését a strukturális politikák reformjával összekapcsolva képzelte el. Szerinte ugyanis az a nagy gazdasági haszon, amelyet a határtalan belső piac eredményez, a különböző régiók szintjén csak fokozatosan és egyenlőtlenül fog megjelenni. Ezt a hatást lett volna hivatott enyhíteni a kibővített és megduplázott kohéziós büdzsé.

Az azóta eltelt időszakból tudjuk, hogy a strukturális alapok működése a legjobb szándékok ellenére sem szolgálta az elképzelt hatékonysággal a tagállamok gazdaságainak, illetve régióinak konvergenciáját. Az okok rendkívül összetettek. Bonyolult érdekháló alakult ki a donor és a fogadó országok elitjei / vállalatai között a kohéziós források felhasználásával kapcsolatban, mely nem feltétlenül a pénzek legjobb hasznosulásának irányába hatott. A közösségi ellenőrzési mechanizmus pedig messze nem elég erős az ilyen források esetében mindig jelenlévő korrupció kiküszöbölésére. Ez akkor is igaz, ha Delors hivatali idejének kezdetekor a kohéziós politika a még csak tíz (rövidesen tizenkettő) tagú közösségben valósult meg, tehát a tagállamok gazdasági teljesítménye között még nem állt fenn akkora szakadék, mint a 2004-es bővítést követően. Amennyiben a kohéziós politikát a Delors által meghatározott értelemben vesszük figyelembe, hogy ti. „a közösségi eszközöket nem pusztán pénzügyi kompenzációként kell alkalmazni, hanem általuk a gazdaságok valódi konvergenciáját kell elérni”(41. old.), akkor a mai helyzetet értékelve megjegyzendő, hogy a koncepció eredményeit tekintve számos megalapozott kritika született.(Nagy, 2010)

A Delors által kezdeményezett változások másik része az intézményi háttérrel érintette. Kiemelendő a Tanácsban a minősített többségi szavazás általánossá tétele az egyhangú döntés ellenében, mely a döntéshozatali mechanizmus hatékonyságát jelentősen növelte, más kérdés, hogy az informális úton történő, minden tagállamot érintő kompromisszum keresés azóta is az Európai Tanács alapvető működési rendje. Ezen kívül az EP társjogalkotói státuszának erősítése a demokratikus kontroll növekedéséhez járult hozzá.

A második fejezet témája egy másik nagy, Jacques Delors nevéhez szorosan kötődő európai projekt, az európai társadalmi modell. Több fórumon, minden lehetséges alkalommal hangsúlyozza: az egységes európai piac létrehozásának a politikai, társadalmi dimenziói ugyanolyan relevanciával bírnak, mint a gazdaságiak. A közösség előtt álló feladat nem csupán a piac egységesítése, hanem, ehhez szorosan kapcsolódva, egy egységes európai szociális térség kialakítása. A bizottsági elnök korábbi szakszervezeti kötődései ismertek voltak, így nem okozott meglepetést Delors személyes elkötelezettsége a közösségi szintre kiterjesztett szociális partnerség, szociális párbeszéd kialakítása iránt. A vezetésével kidolgozott *Egységes Európai Okmányban* szerepel egy addig a közösségi szókincsben nem létező terminus, a gazdasági és szociális kohézió fogalma, mely a Római Szerződés alapvetően neoliberális gazdaságpolitikai megközelítéséhez képest új szemléletet tükröz az integráció működésének vonatkozásában. „A fejlődések és a szociálpolitikák konvergenciájának a haladás irányában kell végbemenniük. (...) Ami azt jelenti, hogy azokat az országokat, amelyekben alacsonyabb szociális normák vannak, felszólítjuk e normák fokozatos emelésére, miközben azokat az országokat, ahol magasabbak, annak a fenntartására, sőt emelésére ösztökéljük.”(54. old.) (Európai Szakszervezeti Szövetség Kongresszusa, Stockholm, 1988) Mindez Delors azon mély meggyőződését tükrözi, miszerint a közösség országaiban létező, a világban egyedülálló szociális gazdasági modell nem csak, hogy fenntartandó, de tovább is fejlesztendő, egyrészt mert ez a garanciája az egységes belső piac hatékony működésének, másrészt, mivel ez a gazdasági, társadalmi struktúra az európai identitás alapját képezi. Az Unió mai helyzetében úgy tűnik, Európa versenyképességének megőrzése érdekében éppen egy ellentétes irányú folyamatra, ennek a szociális dimenzióknak a korrekciójára van szükség. (Artner, 2011)

„A történelem menete felgyorsul” címet viselő fejezetben a beszédek történelmi perspektívában értékeli az integráció elért eredményeit 1989 és 1991 között. Jacques Delors „Az európai építés dinamikája” címmel Brüsszelben, 1989-ben megtartott beszédében az Egységes Európai Okmány (EEO) az integrációra gyakorolt hatásait elemzi. Szerinte az EEO működőképességének megértéséhez fontos leszögezni, hogy az európai integráció Grotius jogfelfo-

gásán alapul, ami a nemzetközi kapcsolatok idealista megközelítését, döntően a realista szemlélet elutasítását jelenti. Nagyon fontos rámutatni erre a delors-i megállapításra a mai viták közepette, mivel éppen ennek az idealista szemléletnek a létjogosultságát illetve jóhiszeműségét kérdőjelezi meg napjainkban bizonyos tagállamok, főképpen a 2004-ben csatlakozók közül. (Lentner, 2010) 1989-ben azonban, a Tizenkettek – gazdasági fejlettségüket, társadalmi értékrendjüket tekintve – nagy mértékben homogénnek mondható közösségében a tagállamok önkéntes politikai, gazdasági elköteleződése az integráció elmélyítése irányában a közösen elérhető eredményekben való őszinte hiten alapult. Annál is inkább, mivel az optimista jövőkép elméleti megalapozottsággal is rendelkezett. Delors az EEO szükségességét az integráció kutatás neorealista megközelítése alapján, a spill-over hatás elméletének újra gondolásával igazolja. (Keohane, 1991) Robert Keohane és Stanley Hoffmann, a neorealista elmélet megalkotóira hivatkozva megállapítja: „A spill-over mechanizmusok beindulása nem automatikus. Alá van rendelve a közös célkitűzések uniós partnerek által történő periodikus megerősítésének és a belőlük fakadó alapvető kötelezettségek aktualizálásának.” (96. old.)

Ehhez az elmélethez kapcsolódott az EEO egy másik kiemelt fontosságú új szemlélete, a szubszidiaritás elve. Delors hangsúlyozottan favorizálja ennek az elvnek az érvényesülését, mivel a föderális inspirációjú rendszerekben a szubszidiaritás elve képezhet ellensúlyt a spill-over hatással szemben, a szuverenitás közös gyakorlásából eredő hátrányok kompenzálására.

Ehhez kapcsolódóan a fejezet másik fő beszéde Maastricht tanulságait elemzi az Európai Parlamentben 1991-ben, a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) és a közös védelem témáját helyezve a középpontba, amit az európai gazdasági növekedés, munkahelyteremtés és a stabilitás garanciájaként aposztrofál. Hangsúlyozza, hogy a GMU visszafordíthatatlan, fokozatos és szigorú gazdasági-politikai elkötelezettség a tagállamok részéről. Az 1989-es ún. Delors-jelentés alapján eltervezett, több szakaszban létrehozott GMU és a közös pénz, az euró bevezetését Delors az európai integráció fejlődéstörténetének elkerülhetetlenül logikus lépéseként értelmezte, ami az utolsó előtti lépcsőfokot jelenti a végső cél, a politikai unió megvalósítása előtt. Az azóta eltelt időszakban azonban az euróválság megmutatta, hogy az európai GMU Delors által támogatott elméleti alapvetése bizonyos, szakértők által már az ötlet megfogalmazásakor felvetett problémákat és veszélyeket nem kellő súllyal vett számításba. Számos elméleti munka hívta fel a figyelmet arra a tényre, hogy az európai integráció több szempontból nem felel meg az optimális valutaövezet kritériumainak, ami hosszabb távon az integráció szétesését eredményezheti. (Mundell, 1961)

Ma már világosan látszik, hogy a szubszidiaritás elve alapján nemzeti hatáskörben maradt, s ennek következtében közösségi szinten csak részben és elvileg felügyelt, gyakorlatilag kizárólag tagállami érdekek alapján mű-

ködtetett fiskális politikák a rendszerben legalább akkora mértékű divergenciát okoztak, mint amekkora összetartó erőt jelentett a monetáris politikák közösségi szintre emelése. (Szijártó, 2014) Ez a probléma Delors és munkatársai számára az integráció mélyülésének folyamatában fokozatosan megszűnő zavarként tűnt fel, aminek jelentősége eltörpül a közös valuta előnyei, pl. a nemzetközi spekulációkkal szembeni stabilitásához képest.

„A Nagy Európa körvonalai” című fejezet a közösség nemzetközi viszonylataival foglalkozik. A „A közösség és a nemzetközi kötelezettségei” címmel az Európai Parlamentben 1990-ben elhangzott beszéd már a Kelet-Közép-Európában lezajlott társadalmi átalakulásokra reflektál. Mint a bizottság második ciklusát töltő elnöke, Delors a közösség szempontjából értékeli a történelmi változásokat. A visszafogott, objektív elemzés az azóta eltelt idő tapasztalatainak fényében különösen szembeötlő éleslátásra vall a szónok részéről. Miközben üdvözlí az Európa keleti felében történő demokratizálódási folyamatokat, a szerinte indokolatlanul optimista történelemszemléletet elutasítva nyíltan beszél a közösséget kívülről fenyegető veszélyforrásokról, amelyeket legfőképpen a kommunizmus bukása után előállt geopolitikai kihívások jelentenek. Egyértelmű számára, hogy – reálpolitikai megközelítésben – a közösségnek megoldást kell találnia a közvetlen szomszédságában létrejött hatalmi vákuumra, másfelől, idealista felfogás szerint, a kelet-európai országok népeitől nem lehet megtagadni a jogot a demokratikus Európához való csatlakozásra. Ugyanakkor Delors, mint a közösség érdekeinek képviselőjével megbízott vezető egyértelműen hangsúlyozza azt az alapelvet, miszerint a közösségben az integráció elmélyítésének van prioritása a bővítéssel szemben. Az 1989-es világtörténelmi jelentőségű események eufórikus hangulata nem homályosítja el a tisztánlátását: a kelet-közép-európai országok előtt álló utat a céljaik – álmaik? – eléréséhez sokkal nehezebbnek és hosszabb időt igénylőnek látja, mint ezen államok vezetői. E beszédben elhangzó egyik kijelentése különös jelentőségű az Unió mai belső vitái közepette: „A minden egyes tagjelölt országnak feltett kérdés egyszerű : elfogadják-e a 12-ek házassági szerződését a maga egészében és jövőperspektívájával együtt? Igen, vagy nem?” (125. old) Ezt követően több, mint egy évtized múlva került sor a csatlakozásra, és sajnálatos módon Delors szkepticizmusa beigazolódtott: a kelet-európai államok valójában még akkor sem álltak teljes mértékben készen arra, hogy esélyük legyen a jövőben félperiférikus helyzetükből a centrum felé közeledni. Ugyanakkor ezen helyzet konzerválásához a Tizenkettek (később Tizenötök) önérdéke is jelentősen hozzájárult a csatlakozási tárgyalások során: egyoldalú, a lényeges kérdéseket illetően feltétel nélküli alkalmazkodás az elvárás a közösséghez való csatlakozáskor, figyelmen kívül hagyva a tagjelölteknek a felzárkózáshoz szükséges – adott esetben jogos – igényeiket. Ezzel együtt megállapítható, hogy a 2004-es csatlakozásban résztvevő közép-kelet-európai országok különböző

mértékben éltek az integrációba való belépés előnyeivel, ami legfőképpen az eltérő gazdasági, társadalmi adottságaikból következett. (Ágh, Vértes, Fleck, 2014)

A fejezet másik kiemelkedő beszédét szintén 1990-ben a Luxemburg-Harvard Egyesület konferenciáján tartotta Delors. A 90-es évek három nagy világgazdasági pólusának, az USA, a közösség és Japán triászának viszonyát elemzi gazdasági és biztonságpolitikai szempontból. A bipoláris világ megszűntével, a Szovjetunió és befolyási övezete felszámolódásával a közösség számára is új kihívások jöttek létre. Három olyan fő veszélyforrást jelöl meg, melyek lényegében azóta is fennállnak: a helyi, nacionalista destabilizációs konfliktusok, a tömegpusztító fegyverek, illetve a kirekesztő ideológiák elterjedése, különös tekintettel a muzulmán fundamentalizmusra. Megállapítja, hogy Európa számára a legfontosabb külpolitikai, biztonságpolitikai kérdés a Szovjetunió státusza a nemzetközi életben, illetve Európához való viszonya. E vonatkozásban ismét egy olyan kijelentéssel találkozunk, mely akár ma is elhangozhatna: „Oroszország – igenis Oroszországról beszélek, a Szovjetunió népességének háromnegyed részéről – mindig attól tartott, hogy marginalizálódik a világpolitikában. És amikor ez történt, az nem volt jó senkinek.” (157. old.) A NATO-val kapcsolatban Delors ugyanazt az – utóbb a történelem által igazolt – szemléletet képviseli, mint a közösség kapcsán: ugyan mindkét szervezet a hidegháború idején jött létre, de annak elmúltával szerepe nem szűnhet meg, csupán újraértelmezésre szorul. A közösség belső kihívásai kapcsán a föderális poszt-nemzeti szervezet mellett áll ki, mely inspirációt jelenthet a legmagasabb szintű integráció, a politikai unió létrehozásához. Ez egyben a külpolitika közösségi szintre emelését is maga után vonja, hiszen Európa csak a szuverenitás közös gyakorlása útján képes „egységes hangon beszélve” hatalmi tényező lenni a világban.

A könyv ötödik fejezete Európa saját történelméhez való viszonyáról szól. Az „1992 és a történelem öröksége” címmel 1989-ben, egy brüsszeli történet-sz-kongresszuson megtartott beszédében Delors az Európai Unióhoz vezető folyamat, illetve a leendő új szerződés esélyeit latolgatja hasonló jellegű történelmi próbálkozások alapján. A fokozatosan mélyülő és bővülő integrációk, vám- és monetáris uniók esetleges kudarcának szempontjából többféle okot is felsorol, ilyenek a közös érdek nem megfelelő meghatározása, a nemzeti érdekek túlsúlya, intézményi gyengeség.

1991-ben az International Institute for Strategic Studies meghívására Londonban tartott előadást „Európa biztonsága” címmel. A biztonságot globális fogalomként, illetve a nemzetközi jog tiszteletének problémájaként definiálja, utalva az Öböl-válságra. Hangsúlyozza, hogy a leendő Európai Unió globális szereplő kíván lenni, autonóm cselekvési térrel, más világhatalmak (főképpen az USA) érdekeit szem előtt tartva, de semmiképp sem alárendel-

ve magát azoknak. Az Európai Unió létrehozásának politikai dimenzióit Delors szerint több tekintetben a közös védelmi és biztonságpolitikai érdekek érvényesítésének lehetősége indokolja.

Az utolsó, hatodik fejezet egyetlen beszédet tartalmaz, „Az ideál és a szükségszerűség” címmel. Az előadás az Európai Kollégium fennállásának negyvenedik évfordulója alkalmából hangzott el, 1989-ben, Bruges-ben. A beszéd az alkalomhoz illő emelkedettségű hitvallás, melyben egy világhatalmi aspirációkkal rendelkező szervezet egyik legfőbb vezetője összegzi munkája eddigi eredményeit s mutatja be vízióját Európa jövőjéről. Meggyőződése szerint az európai integráció legmagasabb szintjét, a politikai uniót kizárólag föderalista alapon lehet létrehozni, ahol az uralom (la puissance) és a szabadság nem ellentétes, hanem egymást feltételező fogalmak. A közösség legfőbb vívmányának a jogközösség erejét nevezi meg, mely a szuverenitás közös gyakorlásán alapul. „Első helyen, a nemzeteknek társulniuk kell, ha a földrajzi fekvés, a történelem, a lényegi célkitűzéseik... és a szükségszerűség tekintetében is közel érzik magukat egymáshoz.”(202. old) Elutasítja az Európa felfogások szerinte szélsőséges változatait, amelyek vagy kizárólag egy szabadkereskedelmi térségre redukálnák az európai integrációt, vagy azonnal a „Nagy Európa” – Közép-Kelet-Európa országai mellett esetleg még a Szovjetunió területét is tartalmazó – eszméjének megvalósítását követelik. Ugyanakkor hangsúlyozza, tudatában van annak, hogy a történelem menetének felgyorsulása módszerváltást követel a közösség vezetőitől: „Mindig a kis lépések politikájának híve voltam, mint ahogyan erről az európai fellendülés folyamatban lévő modellje tanúskodik. Am ma egy kissé eltávolodok ettől, mert az időnk véges. Minőségi ugrásra van szükség, úgy a közösség felfogását, mint a külső cselekvési módokat illetően.(...) Valóban lelkesítő korszakot élünk, amely tele van kockázatokkal. Az Európai Közösség az előtt a kihívás előtt áll, hogy döntően hozzájáruljon történelmünk előreviteléhez. (211. old.) Ezek a megállapítások az Unió mai helyzetére is érvényesek.

***

A szerkesztő a kötetben láthatólag törekedett olyan beszédek közreadására, melyek mind az európai integráció adott időszakának (1985-1992), mind Jacques Delors bizottsági elnöki munkájának esszenciáját adják, kulcs fontosságú területeit érintik. A beszédekből egyértelműen megállapítható, hogy Delors kitűnő szónoki képességekkel rendelkezik, s nem csak a politikatudomány területén felkészült, hanem filozófiai dimenziókban is gondolkodó politikus. Ennek köszönhetően a könyv nem kizárólag a szűkebb téma – az európai integráció története – szakértőinek figyelmébe ajánlható, hanem mindenki számára érdekes olvasmány, aki érteni szeretné az Európai Unióban jelenleg zajló vitákat, folyamatokat, melyeknek immár Magyarország is részese.

IRODALOM

- Ágh A.–Vértes A.–Fleck Z. (2014): *Tíz év az Európai Unióban, Felzárkózás vagy lecsúszás?* Kossuth Kiadó, Budapest.
- Keohane, Robert–Hoffmann, Stanley (1991): *The new european community*, Westview Press, Cambridge.
- Mundell, R. A. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas, *American Economic Review*, 51 (4), 657–665.
- Tuka, Á. (2009): *Az Európai Uniónk színe és fonákja*, Publikon Kiadó, Pécs.
- Internetes források*
- Artner, A.–Róna, P.: *Euros(c)epsis – The theory of the optimum currency area and the history of the euro*, MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Working Papers, No. 199., 2012. 01. <http://www.vki.hu/wp.html>, 2014. 12. 30.
- Artner A.: *Az európai jóléti modellek és fenntarthatóságuk*, MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Műhelytanulmányok, No. 89., 2011. 06., http://www.vki.hu/news/category_10.html, 2014. 12. 30.
- Farkas, P.: *On the nature of the present world economic crisis. A non-neoliberal sketch*, MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Working Papers, No. 198., 2011.08., <http://www.vki.hu/wp.html>, 2014.12.30.
- La corruption reste endémique sur les marchés publics roumains* (2014) <http://www.euractiv.fr/sections/justice-affaires-interieures/la-corruption-reste-endemique-sur-les-marches-publics-roumains>, 2014.12.29.
- Nagy S. Gy.: *A kohéziós politika hatékonysága*, KÖZ-GAZDASÁG 2010/4. unipub.lib.uni-corvinus.hu/417/1/kg2010n4p117.pdf, 2014.12.30.
- Lentner Cs.: *A magyar gazdasági válság és válságkezelés néhány történeti és nemzetközi aspektusa*, lentnercsaba.com/doc/publications_05.pdf, 2014.12. 30.
- Szijártó N.: *Az optimális valutaövezet elméletek evolúciója*, MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Műhelytanulmányok, No. 105., 2014. 05., http://www.vki.hu/news/category_10.html, 2014.12.30.